

***ТЕНДЕНЦІЇ ТІНЬОВОЇ
ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ
У 2014 РОЦІ***

ЗМІСТ

Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2014 році.....	3
Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами.....	5
Розрахунок рівня тіньової економіки за новою методологічною базою.....	6
<i>Рівень тіньової економіки за електричним методом</i>	8
<i>Рівень тіньової економіки за монетарним методом</i>	9
<i>Рівень тіньової економіки за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот”</i>	11
<i>Рівень тіньової економіки за методом збитковості підприємств</i>	14
Системні фактори тінізації національної економіки.....	18
Додаток А. Інституційне забезпечення бізнес клімату.....	20
Додаток В. Боротьба з тіньовою економічною діяльністю.....	27

Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2014 році

Виникнення військового конфлікту на території України, фінансова дестабілізація (значний дефіцит платіжного балансу, цінові та курсові шоки, зростання збитковості виробництва), зростання панічних настроїв економічних агентів та посилення адміністративного тиску призвели до формування за розрахунками Мінекономрозвитку безпрецедентно високого рівня тіньової економіки у 2014 році – 42% від обсягу офіційного ВВП (порівняно з 2013 роком збільшився на 7 в.п.).

Довідково: розрахунок рівня тіньової економіки здійснюється відповідно до Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки, затверджених наказом Мінекономіки від 18.02.2009 № 123.

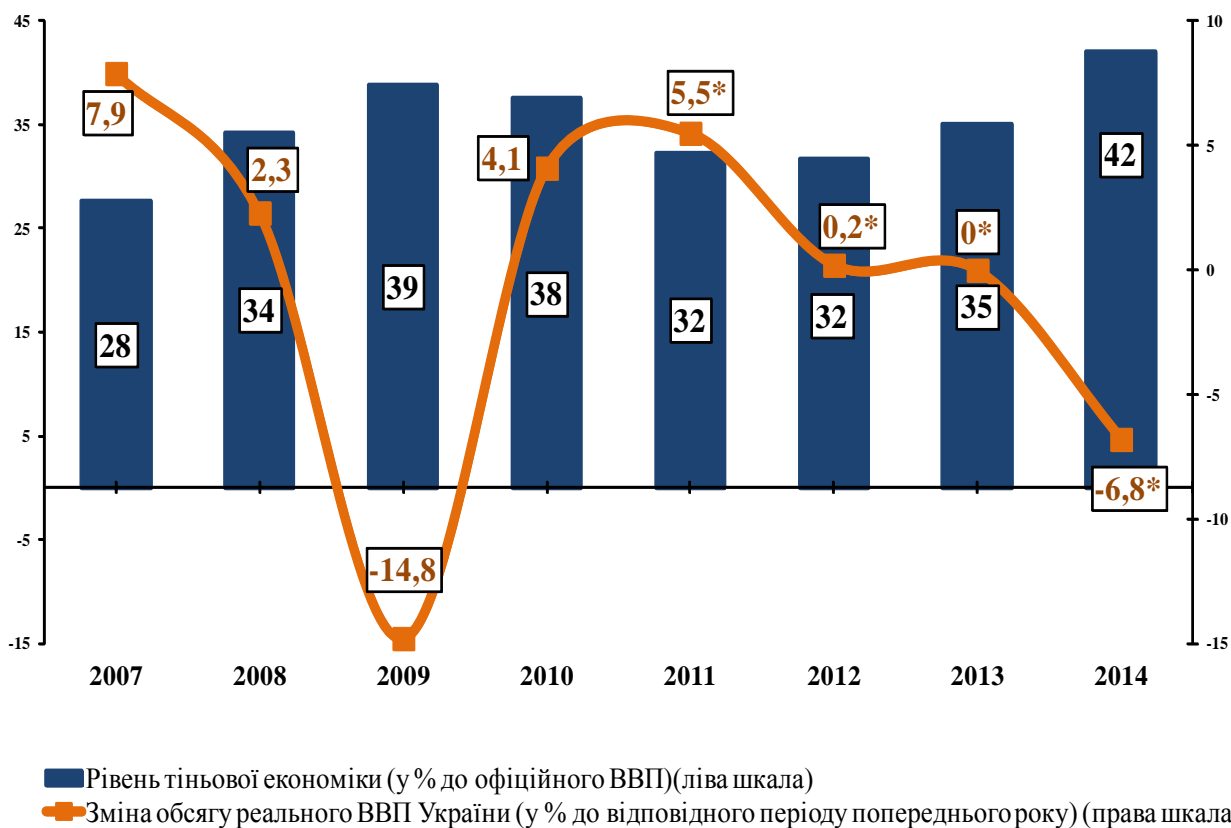

Рис 1. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) та темпи приросту/зниження рівня реального ВВП (у % до відповідного періоду попереднього року)

* розрахунки ВВП здійснено відповідно до Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 року (затверджені наказом Держстату України від 17.12.2013 №398) та без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя (дані за 2014 рік наведені також без урахування частини зони проведення антитерористичної операції).

Джерело: Держстат, розрахунки Мінекономрозвитку

Довідково: у кожній країні неофіційний сектор економіки має свою специфіку. У розвинутих країнах – це переважно дрібний бізнес та кримінальні форми діяльності. Для країн, які розвиваються, типовою є фальсифікація товарів. В країнах, де практикується надмірний податковий тиск, перше місце належить приховуванню фактичних обсягів господарських операцій і прибутків.

За даними періодичного оцінювання рівня тіньової економіки професором економіки Ф. Шнайдером (Австрія), у світовому масштабі розміри тіньової економіки в країнах з найбільш розвинутою економікою перебувають у діапазоні приблизно від 14% до 16% ВВП,

а в країнах, що розвиваються, – від 32% до 35% ВВП. Значно більші масштаби тіньової діяльності в країнах Латинської й Центральної Америки, а також Африки (перевищує 40% ВВП), тоді як у країнах Близького Сходу та Азії її рівень становить 25-35% ВВП¹.

Основні чинники посилення тіньових процесів за підсумком 2014 року	
Фактор	Вплив
1. Макроекономічна нестабільність та соціально-політична напруженість	Погіршення очікувань суб'єктів господарювання
2. Панічні настрої серед населення	Ажіотажний попит на ринку споживчих товарів та на валютному ринку, прискорення інфляційних та девальваційних процесів, відплив депозитних ресурсів з банківського сектору, що в умовах посилення адміністративних бар'єрів ² призвело до значного розширення тіньових валютних операцій
3. Різне зростання збитковості підприємств	Переміщення економічних суб'єктів у тіньовий сегмент задля забезпечення можливості подальшого функціонування бізнесу (аналогічна ситуація спостерігалась у період фінансової кризи 2009 року)
4. Виникнення непідконтрольних владі територій на сході України	Збільшення кількості порушень економічного характеру на суміжних територіях
5. Штучні торговельні обмеження на вітчизняні товари з боку РФ, посилені відсутністю контролю за значним відрізком україно-російського кордону	Нелегальне переміщення товарів через державний кордон

За таких умов виконання доходної частини державного бюджету та фінансових зобов'язань держави у 2014 році стало не можливим.

Довідково: за підсумком 2014 року доходи Державного бюджету України становили 357,1 млрд. грн. (або 94,6% від плану). Зазначена динаміка супроводжувалась різким зростанням видатків на обслуговування боргу – до 48 млрд. грн. (збільшення у 1,5 разів порівняно з 2013 роком). У такій ситуації для країни вкрай важливим було отримання міжнародної фінансової допомоги, необхідної для виконання державних зобов'язань. 11.03.2015 МВФ була затверджена програма

¹ Schneider F., Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2013.

² 06.02.2014 Правлінням НБУ прийнято постанову № 49 “Про заходи щодо діяльності банків та проведення валютних операцій”, якою передбачається запровадження: тимчасових обмежень на купівлю іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України за окремими операціями; певних обмежень на строки купівлі уповноваженими банками іноземної валюти за дорученням юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

20.08.2014 НБУ прийняв постанову № 515 “Про врегулювання ситуації на валютному ринку України” (діятиме з 21.08.2014 по 21.11.2014), згідно з якою продовжено строк дії норми щодо обов'язкового продажу експортерами надходжень в іноземній валюті на 3 місяці, при цьому обсяг її продажу збільшено до 100%.

22.09.2014 прийнято постанову № 591 “Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України”. Постановою передбачено зменшення максимальної суми продажу готівкової іноземної валюти одній особі в один операційний (робочий) день до суми, що не перевищує в еквіваленті 3000 гривень.

розрахунку розширеного фінансування EFF, яка дозволила отримати країні більш довгі гроші (сума кредиту 17,5 млрд. дол. США).

Слід відмітити, що за даними експертів, у результаті ухилення від сплати податків бюджету розвинутих країн кожен рік не доотримують від 15% до 30% всієї суми запланованих надходжень, а в країнах, які розвиваються, цей показник досягає 50%³.

В Україні за підсумком 2014 року порівняно з 2013 роком обсяги надходжень до державного бюджету за рахунок податку на прибуток підприємств скоротились на 26,5%, за рахунок податку на додану вартість збільшилися – лише на 4,1%.

Слід відмітити, що зазначена динаміка відбувалась в умовах значного зростання ІЦС (на 12,1% у 2014 році у середньорічному розрахунку) та ІЦВ (на 17,1% відповідно).

Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами

За підсумком 2014 року усі методи розрахунку рівня тіньової економіки продемонстрували збільшення порівняно з 2013 роком, так:

За підсумком 2014 року усі методи розрахунку рівня тіньової економіки продемонстрували збільшення

- “електричний” метод – на 9 в.п. (до 39% від обсягу офіційного ВВП);
- монетарний метод – на 8 в.п. (до 32%);
- метод “витрати населення – роздрібний товарооборот” – на 7 в.п. (до 57%);
- метод збитковості підприємств – на 5 в.п. (до 34%).

Довідково. Кожен метод розрахунку рівня тіньової економіки охоплює певну сферу національної економіки (з відповідно різною часткою в ній нелегального сектору). Тому лише інтегральний показник рівня тіньової економіки є комплексним індикатором, що характеризує таке явище як тіньова економіка.

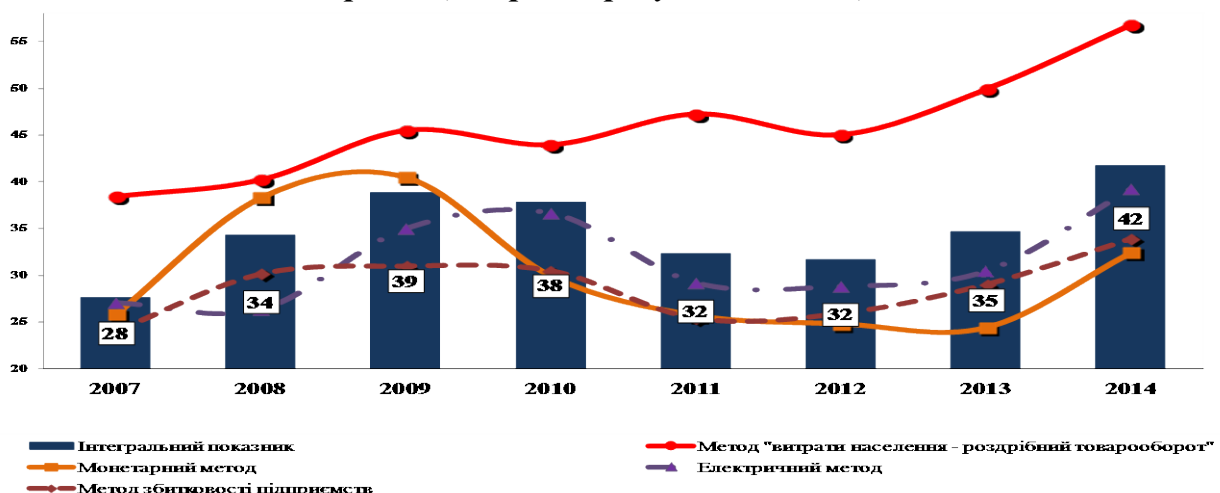

Рис. 3. Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами у 2007-2014 роках, % від обсягу офіційного ВВП

Джерело: розрахунки Мінекономрозвитку

³ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://econom.univ.kiev.ua/GS/20102014/zbirnuk.pdf>

Розрахунок рівня тіньової економіки за новою методологічною базою

На даний час у Мінекономрозвитку ведеться робота з удосконалення методологічної бази розрахунку рівня тіньової економіки.

Зокрема:

1) вдосконалено метод **“витрати населення – роздрібний товарооборот”** шляхом:

визначення обсягів тіньового сегменту у торгівлі послугами, що додається до оцінки рівня “тіні”, розрахованого за цим методом;

урахування в розрахунку обсягу продажу сільськогосподарської продукції на неформальних ринках поряд з вирахуванням з обсягу роздрібного товарообороту неформального сегменту, який дораховується Держстатом при оцінці обсягу роздрібного товарообороту.

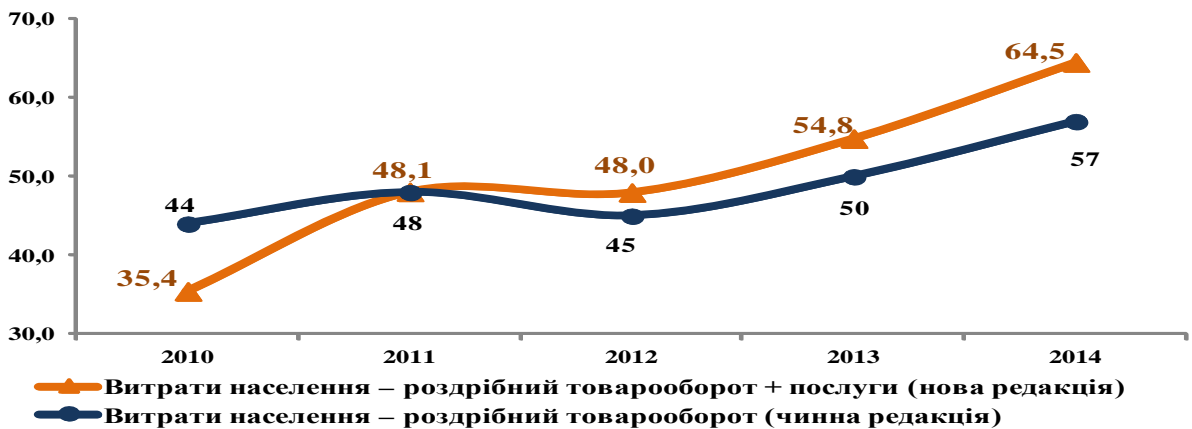

Рис. 4. Динаміка рівня тіньової економіки за чинною та новою редакцією методу “витрати населення – роздрібний товарооборот” у 2010-2014 роках, % від обсягу офіційного ВВП

Джерело: розрахунки Мінекономрозвитку

2) внесено коригування у методику розрахунку рівня тіньової економіки за **монетарним методом**, який зазнав таких ключових змін:

з методики обрахунку виключено модифікований метод (за чинною редакцією Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки – складова частина монетарного методу);

за базовий рік для розрахунків прийнято умовний рік з нульовою тінізацією, в якому всі операції здійснюються на безготівковій основі, а обсяг готівкових коштів дорівнює нулю ($M0b = 0$). За таких умов будь-яке збільшення обсягу готівки створює потенційні можливості для розвитку тіньової економіки;

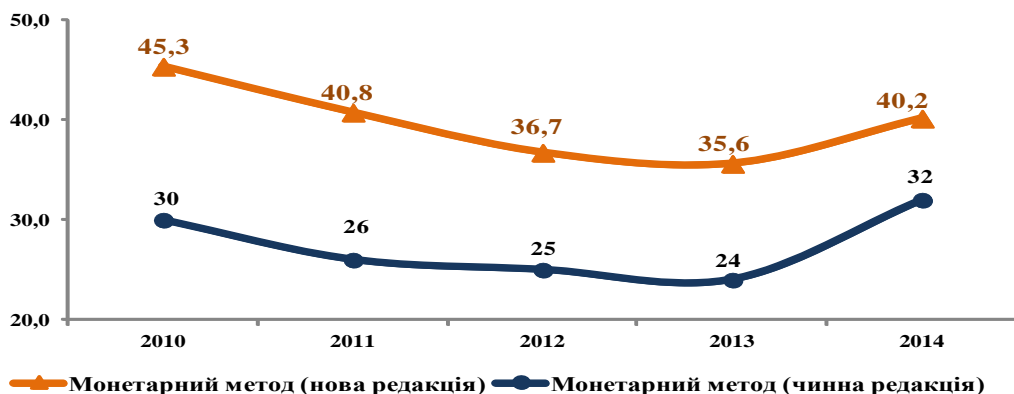

Рис. 5. Динаміка рівня тіньової економіки за чинною та новою редакцією монетарного методу у 2010-2014 роках, % від обсягу офіційного ВВП

Джерело: розрахунки Мінекономрозвитку

3) запропоновано новий метод розрахунку рівня тіньової економіки – **метод**

незареєстрованої зайнятості, за яким рівень тіньової економіки розраховується шляхом визначення кількості працюючих у тіні та за тіньовими витратами часу.

Обчислення рівня тіньової економіки за кількістю працюючих у тіні полягає у співставленні зайнятих у галузях економіки з показниками найманих працівників, самозайнятих на малих підприємствах юридичних осіб та самозайнятих фізичних осіб-підприємців – суб'єктів господарювання та з врахуванням тіньової зайнятості серед безробітних. Остання розраховується як різниця між кількістю безробітних, визначеною за методологією МОП, та кількістю офіційно зареєстрованих безробітних.

Інтегральна кількість зайнятих у тіні включає як зайнятих у неформальному секторі, які обчислюються Держстатом за відповідною методикою, так і додатково визначену тіньову зайнятість. Останній показник пропонується коригувати шляхом множення на рівень продуктивності праці в неформальному секторі відносно продуктивності праці в облікованому секторі. Інтегральна кількість зайнятих у тіні, скоригована за продуктивністю праці, становить суму зайнятих у неформальному секторі та скориговану, додатково визначену тіньову зайнятість.

Кількість часу, яка відпрацьована у “тіні” за рік, обчислюється шляхом порівняння фонду часу, відпрацьованого всіма зайнятими по економіці в цілому за рік, та відпрацьованого найманими робітниками і самозайнятими (роботодавцями на малих підприємствах та ФОП) за рік. Рівень тінізації економіки за тіньовими витратами часу визначається шляхом співвідношення тіньового фонду часу, скоригованого із врахуванням нижчого рівня продуктивності праці в неформальному секторі відносно продуктивності праці в секторі офіційної економіки, та відпрацьованого всіма зайнятими (без особистих підсобних господарств і тимчасово відсутніх) за рік.

Агрегований рівень тінізації економіки за методом незареєстрованої зайнятості визначається як середня арифметична за двома показниками – рівнем тіньової економіки, розрахованим відповідно за кількістю працюючих у тіні та за тіньовими витратами часу.

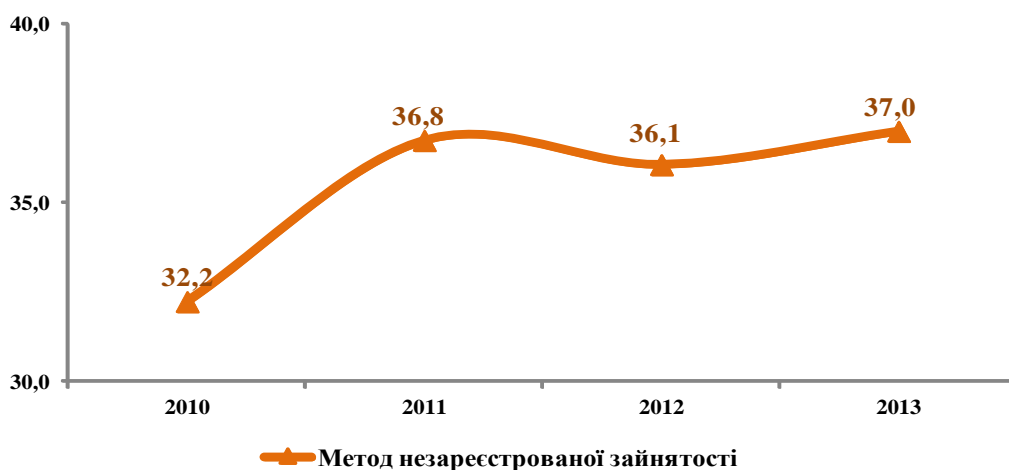

Рис. 6. Динаміка рівня тіньової економіки за методом незареєстрованої зайнятості у 2010-2013 роках, % від обсягу офіційного ВВП*

Джерело: розрахунки Мінекономрозвитку

* наявні статистичні дані дозволяють здійснити розрахунок рівня тіньової економіки лише до 2013 року включно. Оцінка рівня тіньової економіки у 2014 році за даним методом буде наведена у наступній аналітичній записці.

Рівень тіньової економіки за електричним методом

Невідповідність темпів падіння ВВП (на 6,8% за підсумком 2014 року) темпам скорочення споживання⁴ електроенергії національною економікою (на 5,6%) зумовили значне зростання рівня “тіні”, розрахованого *електричним методом*.

Довідково. Відповідно до методології розрахунок рівня тіньової економіки за електричним методом полягає в порівнянні приросту внутрішнього споживання електроенергії з приростом ВВП: якщо має місце перевищення приросту внутрішнього споживання електроенергії над приростом ВВП – передбачається, що електроенергія спрямовується на виробництво у тіньовому секторі.

Рівень тіньової економіки, розрахований з використанням електричного методу, за підсумком 2014 року збільшився на 9 в.п. і склав 39% від ВВП

Так, рівень тіньової економіки, розрахований за цим методом, за підсумком 2014 року збільшився порівняно з 2013 роком на 9 в.п. і склав 39% від рівня офіційного ВВП.

Електричний метод *найбільше серед інших методів залежить від характеру розвитку промислового сектору* (враховуючи високу частку споживання електроенергії промисловістю у загальній структурі кінцевого споживання⁵). Враховуючи, що промисловість є основою індустріальної моделі економіки, до якої поки ще належить і економіка України, зазначена тенденція є тривожним сигналом щодо можливого подальшого зростання рівня тіньової економіки через тінізацію діяльності інших суміжних секторів (зокрема, торгівля, транспорт).

Крім того, динаміка рівня тіньової економіки, розрахована за електричним методом, має найменшу волатильність порівняно з іншими трьома методами, і відхилення на 9 в.п. є досить значним.

Рис. 7. Рівень тіньової економіки за електричним методом, у % до офіційного ВВП

Джерело: Держстат, розрахунки Мінекономрозвитку

⁴ За вирахуванням споживання на комунально-побутові потреби.

⁵ За даними Енергетичного балансу України за 2013 рік частка промисловості у загальній структурі кінцевого споживання електроенергії становила 42,6%.

Рівень тіньової економіки за монетарним методом

Адміністративні обмеження на валютному ринку, впроваджені регулятором, посилені значним відтоком депозитів з банківського сектору (через суттєве скорочення довіри до банківської системи з боку економічних агентів) сформували передумови для зростання рівня тіньової економіки.

За підсумком 2014 року рівень тіньової економіки, розрахований з використанням монетарного методу, продемонстрував зростання порівняно з 2013 роком на 8 в.п. до 32% від ВВП, що є найвищим рівнем, починаючи з 2010 року.

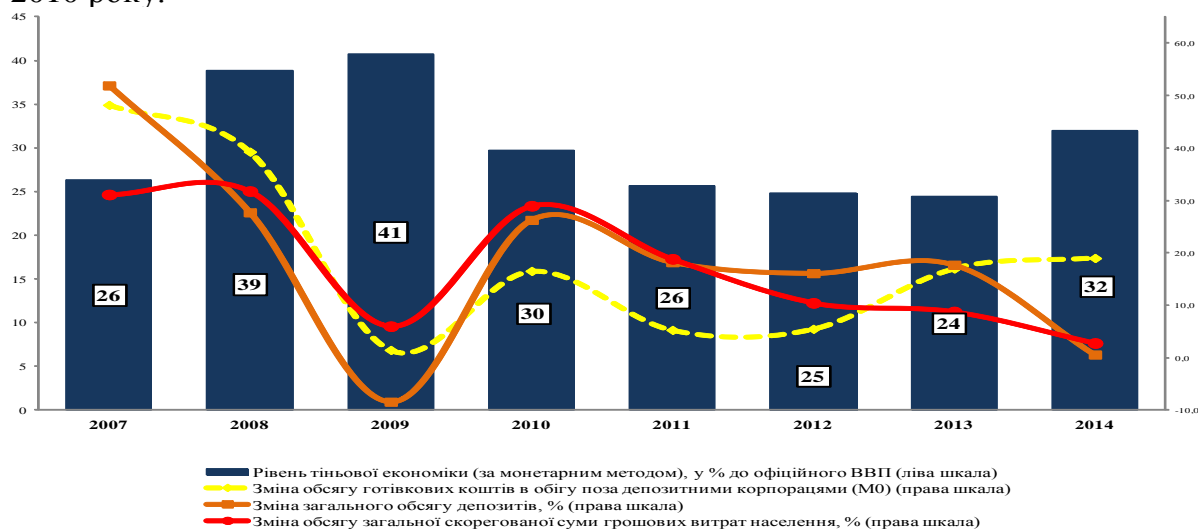

Рис. 8. Рівень тіньової економіки за монетарним методом, % до офіційного ВВП
Джерело: розрахунки Мінекономрозвитку

Загострення фінансових дисбалансів банківської системи, підживлене визнанням неплатоспроможними низки українських банків (зокрема, таких крупних банків, як: Дельта банк, банк Надра, Імексбанк та інші) та ажіотажем з боку ЗМІ посяли паніку серед населення і зумовили значний відплив депозитів з банківської системи. За даними НБУ, загальний обсяг депозитів у національній валюті у грудні 2014 року порівняно з початком року зменшився на 13,7% – до 364,5 млрд. грн., в іноземній валюті – на 37,2% – до 19,4 млрд. дол. США (в еквіваленті).

Зменшення довіри до національної грошової одиниці, що, відповідно, сформувало високі інфляційні та девальваційні очікування (найвищі за весь час спостереження), зумовили значний попит на іноземну валюту. Однак він не міг бути задоволений внаслідок запровадження НБУ обмежувальних адміністративних

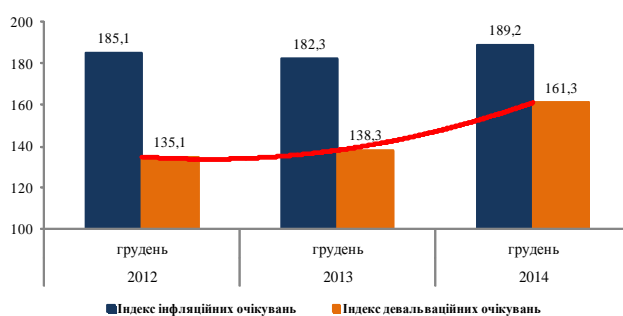

Рис. 9. Динаміка індексів інфляційних та девальваційних очікувань у грудні 2012-2014 років⁶

Джерело: GFK

⁶ Індекс споживчих настроїв в Україні визначають на підставі вибіркового обстеження домашніх господарств країни. Під час дослідження опитують 1000 осіб віком від 16 років (до квітня 2014 року вибірка дослідження складала 1000 осіб у віці 15-59 років).

Значення індексу інфляційних та девальваційних очікувань обчислюють наступним чином: від частки відповідей, що свідчать про зростання рівня інфляції (девальвації), віднімають частку відповідей, що свідчать про зменшення рівня інфляції (девальвації). До цієї різниці додають 100, щоб уникнути появи від'ємних величин. Значення цих індексів можуть змінюватися в межах від 0 до 200. Наприклад, значення індексу дорівнює 200, якщо всі громадяни передбачають зростання рівня інфляції (девальвації).

заходів, що обумовило суттєве зростання тіньових валютних операцій.

Неможливість задовольнити потреби населення в іноземній валюті зумовила суттєве зростання тіньових валютних операцій.

Крім того, відсутність контролю над значною частиною державного кордону на сході країни, а також суттєве погіршення фінансового стану імпортерів (у т.ч. через девальвацію національної грошової одиниці) створює високі ризики зростання обсягів тіньових операцій, пов'язаних з імпортом товарів, що, у свою чергу, створюватиме додатковий попит на іноземну валюту на тіньовому валютному ринку.

Слід відмітити, що темпи зростання обсягів готівкових коштів в економіці (на 19% порівняно 2013 роком) перевищували темпи зростання загального обсягу скорегованих грошових витрат населення (0,6%), що є одним з чинників, які засвідчують можливість збільшення рівня тіньової економіки за цим методом у майбутньому. Крім того, висока частка готівки у структурі грошової маси та значні обсяги готівкової іноземної валюти ускладнюють контроль над грошовими потоками з боку держави і полегшують ухилення від сплати податків.

Боротьба НБУ з конвертаційними центрами матиме певний позитивний ефект в частині детінізації економіки, оскільки конвертаційні центри – це кровоносна система тіньового бізнесу.

Рівень тіньової економіки за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот”

Найвищий показник рівня тіньової економіки за період спостережень за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот” – 57% від ВВП

Традиційно найбільшим рівнем тіньової економіки є рівень, розрахований з використанням методу “витрати населення – роздрібний товарооборот”. Так, зростання у 2014 році рівня “тіні” (на 7 в.п.), розрахованого за даним методом, сформувало найвищий показник рівня тіньової економіки за весь час спостережень – 57% (від рівня офіційного ВВП).

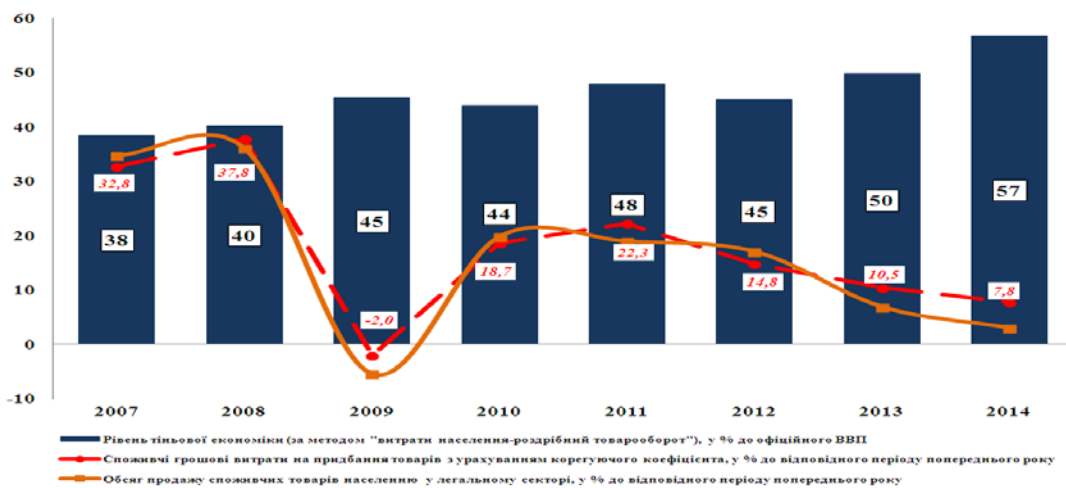

Рис. 10. Рівень тіньової економіки за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот”, у % до офіційного ВВП

Джерело: розрахунки Мінекономрозвитку

Держстат опублікував статистичну інформацію щодо доходів та витрат населення за результатом 2014 року, розраховану на базі Системи національних рахунків СНР-2008. Статистична інформація за попередні періоди розрахована на базі Системи національних рахунків СНР-1993.

Високі показники рівня тіньової економіки, розраховані за цим методом, частково пояснюються його специфікою. Зокрема, результати роботи роздрібною торгівлі (обсяги якої використовуються у розрахунках), формуються, значним чином, за рахунок малих підприємств.

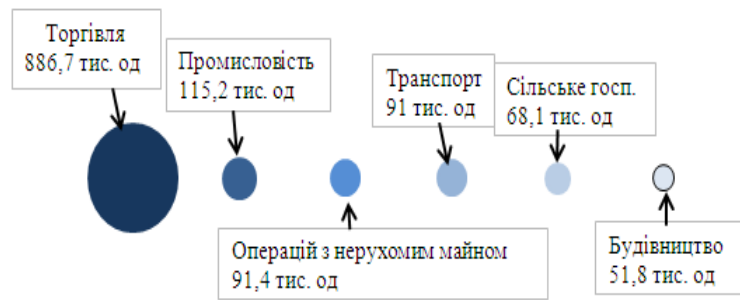

Рис. 11. Кількість суб'єктів підприємництва за ВЕД у 2013 році

Джерело: Держстат, розрахунки Мінекономрозвитку

Малий бізнес найбільш гостро реагує на дестабілізацію у господарській системі, враховуючи його слабку фінансову спроможність.

Малий бізнес найбільш гостро реагує на дестабілізацію у господарській системі.

У 2014 році спостерігалось перевищення темпів зростання скорегованих грошових витрат населення на придбання споживчих товарів (+7,8% порівняно з обсягом у 2013 році) над темпами зростання обсягів продажу населенню споживчих товарів у легальному секторі (+3% відповідно), що свідчить про збільшення обсягів витрат населення на товари, що реалізуються у "тіні".

Слід відмітити, що звуження реального споживчого попиту з боку населення у 2014 році (як внаслідок скорочення заробітної плати, так і за

Рис. 12. Динаміка частки непродовольчих товарів у структурі роздрібною товарообороту та індексу споживчих настроїв у 2012-2014 років, у %

Джерело: Держстат, GFK

* дані за грудень відповідного року

**структура роздрібною товарообороту наведена за підсумком 9 місяців відповідного року

рахунок різкого погіршення споживчих настроїв) зумовило зростання частки продовольчих товарів у структурі роздрібною товарообороту. А це, відповідно, стимулювало збільшення рівня тіньової економіки, зважаючи на більше тяжіння саме продовольчого сектору роздрібною торгівлі до тінізації.

Значне податкове навантаження на фонд оплати праці залишається однією з основних причин тінізації економіки України. Це підтверджується даними рейтингу Глобальної конкурентоспроможності 2014/2015, відповідно до якого Україна посідає критичну позицію за індикатором "вплив податків на стимули до праці" – 135 місце зі 144 країн. Водночас, високе податкове навантаження на оплату праці є проблемою

не лише для України, а й для деяких розвинених країн. Зокрема, у рейтингу 2014/2015 за цим індикатором Франції належить 125 місце, Угорщині – 128, Іспанії – 130, Румунії – 140, Італії – 143.

Рівень тіньової економіки, розрахований за методом збитковості підприємств

Хронічні макроекономічні дисбаланси, посилені катастрофічними наслідками від військового протистояння на сході України, у поєднанні з анексією АР Крим та м. Севастополя, значною курсовою волатильністю, негативними очікуваннями суб'єктів господарювання та рядом інших негативних чинників зумовили масове використання підприємствами одного з найпоширеніших незаконних заходів мінімізації оподаткування – приховування частини прибутків.

Рівень тіньової економіки, розрахований за методом збитковості підприємств, за підсумком 2014 року продемонстрував зростання на 5 в.п. до 34% від офіційного ВВП⁷.

Збільшення рівня “тіні”, відповідно до методики розрахунку, відбулось переважно внаслідок суттєво зростання збитків підприємств.

Довідково. За результатами 2014 року порівняно з 2013 роком загальні обсяги збитків по економіці в цілому зросли у 4,5 разів при збільшенні обсягів прибутків лише на 1,6%. Загальний сальдований фінансовий результат був негативним і склав “-” 408,2 млрд. грн. проти “+” 32,3 млрд. грн. у 2013 році. Частка збиткових підприємств зросла з 34,6% у 2013 році до 40,1% у 2014 році.

Зростання прибутку свідчить, що поряд зі значними фінансовими втратами великої кількості підприємств деякі підприємства за рахунок значної девальвації національної грошової одиниці, не дивлячись на важкі економічні умови, не тільки не скоротили свій прибуток, а навіть примножили.

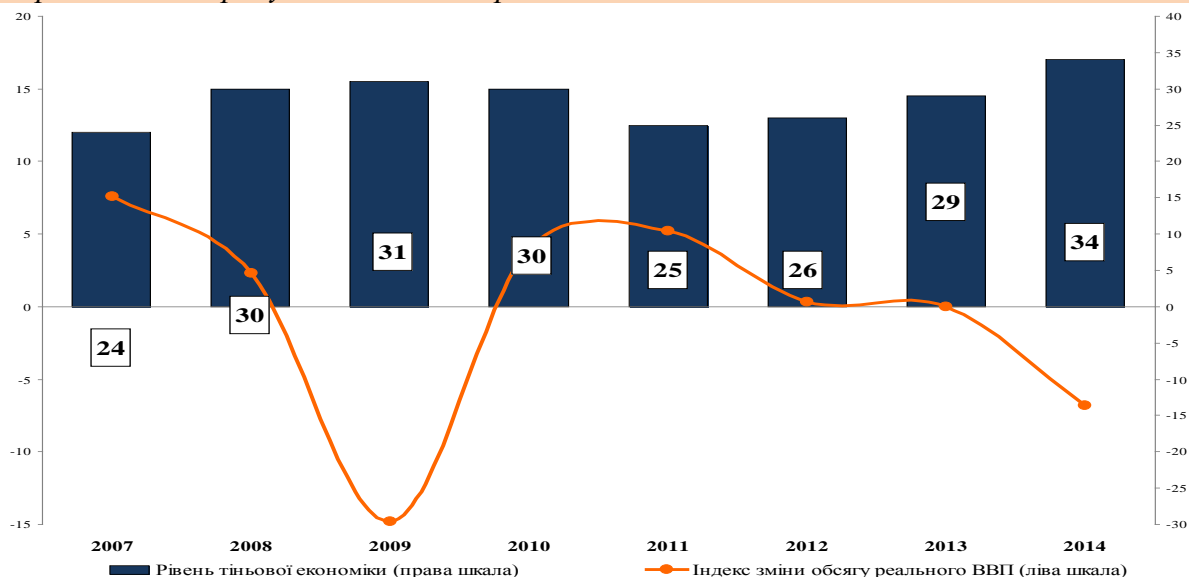

Рис. 13. Динаміка рівня тіньової економіки за методом збитковості підприємств, у % до рівня офіційного ВВП

Джерело: Держстат, розрахунки Мінекономрозвитку

*дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ

⁷ Тут і далі розрахунок рівня тіньової економіки за методом збитковості підприємств здійснено на основі даних Держстату про фінансові результати діяльності підприємств України, які наведені без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ.

Слід відмітити, що збільшення обсягів збитків вітчизняних підприємств обумовлювалось як тінізацією економічної діяльності, так і дією об'єктивних економічних чинників, таких як: руйнація значної частини виробничої та транспортної інфраструктури внаслідок бойових дій на сході країни; втрата вітчизняними підприємствами економічних позицій на зовнішніх та внутрішньому ринках через розрив виробничих зв'язків; простої виробництва внаслідок відсутності логістичного сполучення; значне подорожчання собівартості виробництва через девальвацію національної грошової одиниці; зменшення попиту з боку суб'єктів господарювання; зовнішньоторговельні обмеження з боку країн-членів МС.

Введення в дію норми про обов'язковий продаж валютної виручки експортерами спонукало підприємства до пошуку тіньових схем ухиляння від виконання цієї вимоги.

офіційним курсом.

Дія зазначених вище чинників у сукупності спонукала підприємства до зменшення витрат, у тому числі на сплату ряду обов'язкових платежів (зокрема, податків) шляхом виведення фінансових ресурсів з офіційного обігу.

Крім того, введення в дію норми про обов'язковий продаж валютної виручки експортерами спонукало підприємства до пошуку тіньових схем ухиляння від виконання зазначеної вимоги, оскільки експортери не тільки недоотримують прибуток, а й втрачають кошти через примусову необхідність продавати отриману валюту за

Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності за методом збитковості підприємств

За виключенням фінансової та страхової діяльності, а також сільського господарства всі агреговані ВЕД продемонстрували зростання рівня “тіні” за підсумком 2014 року. Так, частка тіньового сектору у торгівлі та переробній промисловості зросла на 12 в.п., у ВЕД “Операції з нерухомим майном” – на 10 в.п., у добувній промисловості – на 6 в.п., у транспорті – на 4 в.п., у будівництві – на 2 в.п.

За виключенням фінансової та страхової діяльності, а також сільського господарства всі агреговані ВЕД продемонстрували зростання рівня “тіні” за підсумком 2014 року.

Водночас, у сільському господарстві рівень “тіні” зменшився на 3 в.п., у ВЕД “Фінансова і страхова діяльність” – на 2 в.п.

Розподіл сфер діяльності за величиною частки тіньового сектору за підсумком 2014 року порівняно з 2013 роком змінився несуттєво. Так, найбільший рівень “тіні”, як і раніше, спостерігався у добувній промисловості і розробленні кар'єрів (52% від рівня офіційного ВДВ даної галузі), що обумовлено високим рівнем монополізації на ринку та все ще доволі складною системою видачі дозвільних документів. Найменший рівень “тіні” традиційно демонструє сектор сільського господарства (15% від рівня офіційного ВДВ даної галузі). Рівень тіньового сектору у ВЕД “Операції з нерухомим майном” становив 49% ВДВ, переробній промисловості – 46% ВДВ, у транспорті – 42%, у торгівлі – 41%, у будівництві – 37%, у ВЕД “Фінансова та страхова діяльність” – 27%.

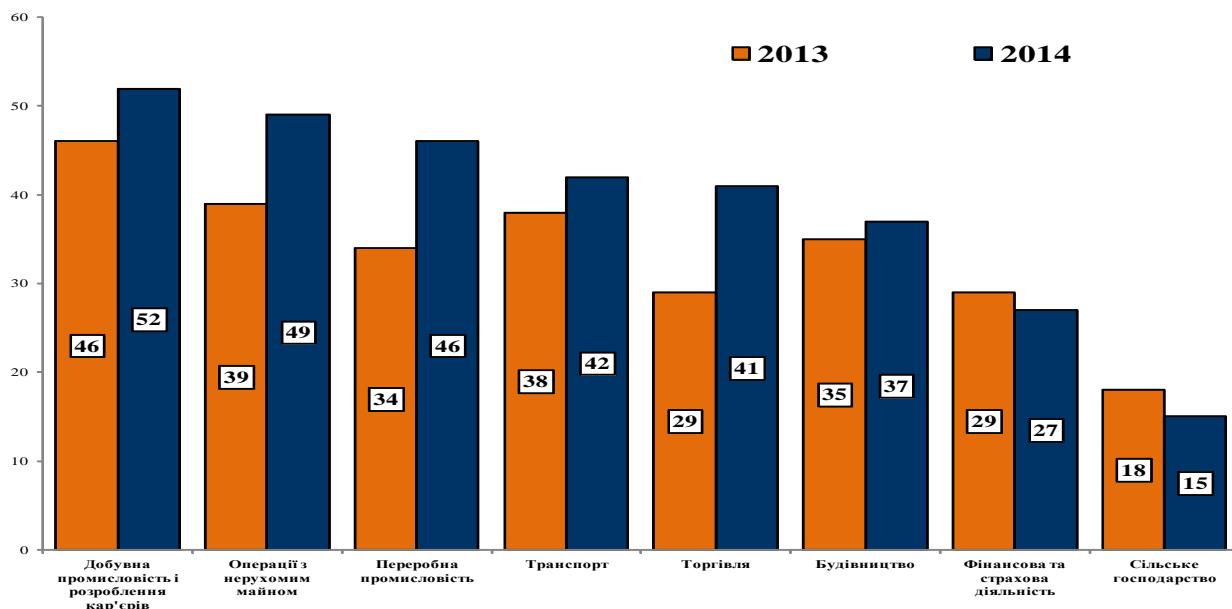

Рис. 14. Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності, % від офіційного обсягу ВДВ відповідного виду економічної діяльності

Джерело: розрахунки Мінекономрозвитку

Високе податкове навантаження на підприємства легального сектору економіки обумовлює їх не вигідне з економічної точки зору становище порівняно з підприємствами, які використовують у своїй діяльності "тіньові схеми". Завдяки несплаті податків діяльність зазначених підприємств може характеризуватися вищою рентабельністю порівняно з підприємствами легального сектору. Як наслідок, вони можуть мати тимчасові привілеї при розподілі капіталів і робочої сили.

Результати досліджень міжнародної консалтингової компанії McKinsey⁸ засвідчили, що у країнах, які розвиваються, високий рівень неформальної економіки є характерним для роздрібної торгівлі та будівництва. Адже саме у цих сферах ВЕД працюють невеликі компанії, що орієнтуються на задоволення індивідуальних потреб кінцевого споживача. При цьому вони прагнуть у будь-який спосіб отримати більший прибуток, навіть шляхом порушення норм чинного законодавства країни, зокрема трудового.

Серед галузей промисловості вищим рівнем неформальної зайнятості відзначаються найбільш трудомісткі (зокрема, легка промисловість), а меншим рівнем – капіталоемні (автомобілебудівна, з виробництва цементу, сфера телекомунікацій).

Рис. 15. Частка неформальних компаній у різних галузях економіки країни, що розвиваються, % від ВВП

Джерело: Міжнародна організація праці, Світовий банк, аналіз McKinsey

⁸ [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://www.mckinseyquarterly.com/Economic_Studies/Productivity_Performance/The_hidden_dangers_of_the_informal_economy_1448?gp=1.

Необхідно зазначити, що методологічні підходи до розрахунку рівня тіньової економіки базуються на комплексі припущень та узагальнень. Тому зміну рівня тіньової економіки на 1-2 в.п. фактично можна розглядати лише як орієнтир у зміні тенденцій тіньової економіки у короткостроковому періоді.

Рівень тіньового сектору у **добувній промисловості і розробленні кар'єрів** збільшився за підсумком 2014 року порівняно з 2013 роком на **6 в.п. до 52%**, що пов'язано зі збільшенням кількості збиткових підприємств (до 53,8% порівняно із 48,4% підприємств у 2013 році). Високий рівень тінізації галузі підтверджується наявністю економічних протиріч, коли при високій рентабельності у добувній промисловості значна кількість підприємств показує збиткові результати діяльності. Так, за підсумком січня-вересня 2014 року рівень рентабельності операційної діяльності у добувній галузі і розробленні кар'єрів був найвищим серед основних видів економічної діяльності – 26%.

Крім того, значна кількість суб'єктів господарювання добувної промисловості (зокрема, близько 2/3 вугільних шахт) знаходяться на території, яка не контролюється українською владою, що значно посилює ризики тінізації зазначеної галузі.

Рівень тіньового сектору у сфері **операцій з нерухомістю** у 2014 році відносно 2013 року **збільшився на 10 в.п.** і становив **49%** ВДВ галузі. При цьому при збільшенні кількості збиткових підприємств у загальній кількості підприємств у сфері операцій з нерухомістю на 7,1 в.п. (до 56,1% у 2014 році) збитки у галузі зросли у 8,1 рази відносно показника 2013 року (до 46 млрд. грн. у 2014 році), а прибутки зменшилися майже на 70% (до 0,9 млрд. грн. відповідно).

Довідково: у 2014 році негативний фінансовий результат ВЕД “Операції з нерухомим майном” склав 45,1 млрд. грн. проти “мінус” 2,9 млрд. грн. у 2013 році.

За підсумком 2014 року було зафіксовано зростання рівня тіньової економіки у **переробній промисловості** (на **12 в.п.** до **46%** від офіційного обсягу ВДВ), що обумовлено негативною динамікою виробництва та погіршенням фінансового становища підприємств галузі. Фінансовий результат на підприємствах переробної промисловості у 2014 році склав “мінус” 121 млрд. грн. (проти “мінус” 1,4 млрд. грн. у 2013 році).

Найбільших збитків від погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури зазнали саме підприємства переробної промисловості, динаміка яких, у свою чергу, є визначальною для розвитку промислового комплексу в цілому. Як результат, у 2014 році обсяги виробництва у переробній промисловості скоротилися на 10,1% порівняно з 2013 роком, що було зумовлено: складною ситуацією у східних регіонах країни; посиленням протекціоністських заходів з боку РФ (зокрема, щодо продукції машинобудування та харчової промисловості); зниженням ділової активності підприємств за всіма напрямками; зростанням витрат через підвищення цін на сировину та матеріали.

Зокрема, фінансовий результат діяльності підприємств за ВЕД “Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції” у 2014 році склав “мінус” 33,9 млрд. грн. Другим видом промислової діяльності за обсягами негативного фінансового результату став ВЕД “Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів” (“мінус” 33,4 млрд. грн.). Значні збитки отримали також підприємства ВЕД “Машинобудування” (негативний фінансовий результат цього ВЕД склав 20 млрд. гривень).

Довідково: за даними НБУ, обсяги експорту чорних та кольорових металів та виробів з них у 2014 році порівняно з 2013 роком скоротилися на 13,3%. Обсяги експорту машин, устаткування, транспортних засобів та приладів зменшилися на 30,6%.

У 2014 році всі галузі переробної промисловості, крім ВЕД “Виробництво основних

фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів”, показали негативні фінансові результати, тоді як у 2013 році збитковими були ВЕД “Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування”, “Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції” та “Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції”. Інші галузі переробної промисловості показали позитивні фінансові результати.

Рівень тіньової економіки у **транспорті** порівняно з 2013 роком збільшився на 4 в.п. до **42%** від рівня ВДВ. Частка збиткових підприємств збільшилась на 6 в.п. (до 49,7% у 2014 році) при збільшенні збитків у галузі у 4 рази (до 26,6 млрд. грн. у 2014 році).

Довідково: за підсумком 2014 року порівняно з 2013 роком транспортний комплекс продемонстрував негативний фінансовий результат – “мінус” 16,7 млрд. грн. проти позитивного фінансового результату у 1 млрд. грн. у 2013 році.

У сфері **торгівлі** за результатами 2014 року частка **тіньового сектору** збільшилась на **12 в.п. до 41%**. Зростання збитків галузі становило 4,6 разів при збільшенні частки збиткових підприємств у загальній структурі підприємств галузі на 13,4 в.п. до 43,5% (30,1% у 2013 році).

Внаслідок скорочення виробництва у ключових видах промислової діяльності спостерігалась негативна динаміка оптового товарообороту (у 2014 році падіння становило 15% порівняно з 2013 роком). Погіршення ситуації спостерігалось також у роздрібній торгівлі (скорочення на 8,6% за підсумком 2014 року) на фоні зменшення попиту населення в умовах падіння реальної заробітної плати та погіршення очікувань домогосподарств на тлі зростання ІСЦ⁹.

У **будівельному** комплексі спостерігалось несуттєве збільшення рівня тіньової економіки – на 2 в.п. до 37% ВДВ галузі. Збільшення кількості збиткових підприємств на 7,8 в.п. до 43,8% від загальної кількості та збільшення збитків у 2,1 рази (до 8 млрд. гривень) супроводжувалось скороченням прибутку майже вполовину від обсягу 2013 року (до 2 млрд. гривень).

Довідково: зниження ділової активності підприємств та нестача кредитних коштів на ринку продовжують негативно впливати на обсяги виконаних будівельних робіт (індекс будівельної продукції у 2014 році знизився на 20,4% порівняно з 2013 роком), що призвело до отримання від’ємних фінансових результатів у будівництві у розмірі 6,1 млрд. грн. (проти “мінус” 0,4 млрд. грн. у 2013 році).

У 2014 році відбулося **несуттєве зменшення рівня “тіні” у фінансовій та страховій діяльності** (на 2 в.п. до **27%** від офіційного обсягу ВДВ), що, відповідно до методології розрахунку, відбулося внаслідок зменшення кількості збиткових підприємств (на 0,6 в.п. до 30,3%).

За підсумком 2014 року **рівень тіньової економіки у ВЕД “Сільське господарство, мисливство та лісове господарство”** зменшився на 3 в.п. до **15%** від офіційного обсягу ВДВ. Зазначена ситуація відбувалась на тлі зменшення рівня збиткових підприємств на 5,8 в.п. до 16,5%.

Слід відмітити, що для сільського господарства характерним є використання товарообмінних операцій при розрахунках, що створює сприятливі умови для ухилення від оподаткування.

Отже, практика доводить, подолати тіньову економіку лише шляхом запровадження адміністративних заходів, тобто, виконуючи лише контрольну функцію, неможливо. Тому політика детінізації має базуватися на засадах заохочування до ведення легального бізнесу, які передбачають, по-перше,

⁹ Індекс реальної заробітної плати у 2014 році скоротився на 6,5% проти зростання у 2013 році на 8,2%. ІСЦ за підсумком 2014 року збільшився на 12,1% порівняно з 2013 роком (у середньорічному розрахунку), проти зменшення на 0,3% за підсумком 2013 року.

усунення першопричин, що зумовлюють ухід економічних агентів у тінь, а, по-друге, упередження застосування недобросовісних дій, які носять злочинний та/або антигромадський характер.

Необхідно також зауважити, що основною умовою ефективності політики з детінізації економіки є наявність довіри суспільства до дій влади.

Системні фактори тінізації національної економіки

Високий обсяг тіньового сектору в національній економіці негативно впливає на економічний розвиток та стан економічної безпеки окремих галузей економіки та країни в цілому. Ігнорування впливу тіньової економіки призводить

***Поки економічні суб'єкти
не матимуть
можливості
задовольнити власні
потреби у легальному
сегменті, господарський
процес буде тяжіти до
“тіні”.***

до неадекватної оцінки найважливіших процесів і тенденцій, до тактичних і стратегічних прорахунків під час прийняття рішень на державному рівні. Це зумовлює необхідність мінімізації негативного впливу системних факторів тінізації економіки.

Слід відмітити, що неспроможність легальної

господарської системи задовольнити потреби економічних агентів є фундаментом тіньового сегменту економіки. До тих пір, поки економічні суб'єкти не матимуть можливості задовольнити власні потреби у легальному сегменті, господарський процес буде тяжіти до “тіні”. Тому **необхідним є пошук суспільного компромісу з одночасним збільшенням можливостей у секторі легального виробництва.**

Наразі в Україні можна виділити наступні **системні чинники тінізації національної економіки:**

– нестабільність законодавчої бази, посилена періодичними коливаннями економічної та політичної систем;

– низька ефективність держави у забезпеченні інституційних основ розвитку конкурентоспроможної економіки;

Довідково: відповідно до Звіту про Глобальний індекс конкурентоспроможності (ГІК) 2014/2015 саме ефективність державних та суспільних установ залишається найбільшим конкурентним “провалом” економіки України, незважаючи на деяке покращення ситуації (на 7 пунктів до 130 місця серед 144 країн). Низька позиція у рейтингу за даним субіндексом свідчить про те, що адміністративні та правові умови, в яких діють суб'єкти господарювання, є несприятливими, оскільки надмірна корупція, відсутність ефективної судової системи та належного захисту прав власності негативно впливають не лише на бізнес-клімат в країні, а й на довіру до держави у цілому.

– високий ступінь зарегульованості та використання застарілих регламентуючих норм, що не відповідають світовим стандартам, спонукає підприємства уходити в “тінь”;

– низький рівень життя населення;

Довідково: за даними Світового банку, за підсумком 2013 року ВВП на 1 особу в Україні становив 3900 дол. США, тоді як в Латвії цей показник дорівнював 15375 дол. США, в Польщі – 13648 дол. США, в Хорватії – 13608 дол. США, в Республіці Білорусь – 7575 дол. США.

– несприятливі умови ведення бізнесу, наявність надмірного регуляторного та податкового тиску на корпоративний сектор, високе навантаження на фонд оплати праці, що штовхає роботодавців до приховування дійсного рівня заробітної плати працівників та неофіційної їх зайнятості;

Довідково: за субіндексом “Сплата податків” у рейтингу “Ведення бізнесу-2015” (Doing Business-2015) Україна хоча і покращила свої позиції на 49 пунктів, проте залишилася поза межами першої сотки країн, зайнявши 108 місце серед 189 країн. Крім того, отримане покращення обумовлене реформуванням лише системи адміністрування сплати податків внаслідок запровадження в Україні відповідної електронної системи. Тоді як середньозважена ставка оподаткування підприємств в Україні (52,9%) є вищою, ніж у країнах Європи та Центральної Азії (34,9%) чи країнах ОЄРС (41,3%).

– високий рівень монополізації внутрішнього ринку;

Довідково: за даними Антимонопольного комітету, станом на початок 2014 року частка продукції, що була реалізована на ринках із конкурентною структурою, становила менше половини від загального обсягу реалізованої продукції в Україні – 47%.

– низька ефективність функціонування органів судової та правоохоронної системи;

Довідково: рівень незалежності судової влади та надійність роботи правоохоронних органів оцінюються міжнародними експертами надзвичайно низько (відповідно на 140 і 135 місцях у рейтингу ГІК 2014/2015).

– високий рівень корумпованості;

Довідково: за даними рейтингу “Індекс сприйняття корупції 2014” за рівнем корупції Україна посідає 142 місце із 175 країн.

– недостатній захист прав на рухому та нерухому власність, включаючи права на фінансові активи.

Довідково: за даними рейтингу ГІК 2014/2015 Україна знаходиться на 135 місці за рівнем захисту прав власності та на 129 місці за рівнем захисту прав інтелектуальної власності.

Інституційне забезпечення бізнес клімату

З метою усунення адміністративно-регуляторних бар'єрів, які стримують діяльність суб'єктів господарювання, у **2014 році** органами державної влади вживалися заходи за наступними напрямками:

– *спрощення діяльності суб'єктів господарювання, дерегуляція підприємницької діяльності:*

09.04.2014 Верховною Радою України ухвалено Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру” (№1193-VII), відповідно до якого забороняється вимагати від суб'єктів господарювання отримання документів дозвільного характеру, не внесених до переліку документів дозвільного характеру, затвердженого Законом України від 19.05.2011 №3392, за винятком випадків, визначених у сферах державного експортного контролю, державного регулювання ринків фінансових послуг, охорони державної таємниці, захисту економічної конкуренції, використання ядерної енергії. Також встановлена вимога, за якою дозвільний орган, що оформляє документ дозвільного характеру, здійснює всі необхідні дії щодо одержання погоджень, висновків та інших документів, необхідних для видачі документа дозвільного характеру, без залучення суб'єкта господарювання. До виключної компетенції адміністративного суду віднесено прийняття рішень щодо анулювання документа дозвільного характеру з підстав, визначених Законом.

У цілому зазначений Закон має суттєво зменшити адміністративний тиск на суб'єктів господарювання, упорядкувати кількість дозвільних документів та створити сприятливі умови для надходження інвестицій у країну.

13.05.2014 Верховною Радою було ухвалено Закони України:

“Про внесення змін до Закону України “Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності” щодо вдосконалення процедури видачі документів дозвільного характеру, оформлених центральними органами виконавчої влади” (№1252-VII), який набрав чинності 07.12.2014. Реалізація Закону має забезпечити вдосконалення процедури отримання суб'єктами господарювання документів дозвільного характеру, оформлених центральними органами виконавчої влади, шляхом їх видачі через дозвільні центри, що створені на рівні районів та областей, та надати можливість суттєво скоротити часові та грошові витрати підприємців, а також знизити рівень корупційних діянь з боку посадових осіб центральних органів виконавчої влади, що, у свою чергу, позитивно вплине на покращення умов ведення бізнесу в Україні;

“Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичних осіб - підприємців за заявницьким принципом” (№1258- VII), основною метою якого є істотне полегшення процедур, що застосовуються під час припинення підприємницької діяльності фізичних осіб – підприємців, та зниження строку такого припинення до 1 дня. Полегшується процедура припинення підприємницької діяльності фізичних осіб – підприємців: підприємцю достатньо буде лише заявити реєстратору про припинення підприємницької діяльності, і таке припинення негайно буде зареєстроване.

Ухвалено Закони України:

“Про внесення змін до Закону України “Про зерно та ринок зерна в Україні”

щодо оптимізації формування зернових ресурсів України” (від 01.07.2014 №1557-VII), метою якого є зменшення кількості перешкод для пересування зерна територією України, зниження адміністративного тиску на аграріїв;

“Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження втручання у діяльність суб’єктів господарювання” (від 22.07.2014 №1600-VII), який передбачає обмеження неправомірного або зайвого втручання посадових осіб контролюючих органів у діяльність суб’єктів господарювання при проведенні заходів нагляду (контролю), що сприятиме поліпшенню умов для ведення господарської діяльності та ефективності використання виробничого потенціалу;

“Про створення вільної економічної зони “Крим” та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України” (від 12.08.2014 № 1636-VII), відповідно до положень якого створено вільну економічну зону “Крим”, та врегульовано інші аспекти правових відносин між фізичними і юридичними особами, які знаходяться на тимчасово окупованій території або за її межами. Метою цього Закону є: надання соціально-економічних стимулів для зростання інвестиційної активності, розвитку туристичної інфраструктури та збільшення трудової зайнятості громадян в межах ВЕЗ Криму; підняття ролі територіальних громад Криму та міста Севастополя при вирішенні повсякденних питань їхнього життя; упередження скороченню трудової зайнятості громадян України та падіння їхніх доходів внаслідок запровадження в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь репресивних економічних систем інших країн протягом строку їхньої тимчасової окупації.

Прийнято постанову Кабінету Міністрів України:

“Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 20 грудня 1997 року № 1442” (від 19.11.2014 №636), яку розроблено з метою усунення перешкод для суб’єктів господарювання при здійсненні ними роздрібною торгівлі нафтопродуктами, підвищення якості обслуговування споживачів, уникнення конфліктних ситуацій між контролюючими органами та суб’єктами господарювання);

– *сприяння інвестиційній діяльності:*

прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.03.2014 №296-р “Про залучення позик від Міжнародного банку реконструкції та розвитку для реалізації інвестиційного проекту “Підвищення енергоефективності в секторі централізованого тепlopостачання України””, згідно з яким розмір плати за надання підприємствам кредитів становитиме 0,01% вибраної та непогашеної суми позик;

прийнято Закон України від 13.05.2014 № 1255-VII “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів”, спрямований на врегулювання процедур припинення повноважень (звільнення) та матеріальної відповідальності посадових осіб юридичної особи. Як наслідок, більш захищеними стануть інтереси як самої юридичної особи, так і її акціонерів (учасників), більш зрозумілими і врегульованими правовідносини у цьому сегменті ринку;

ухвалено Закон України від 02.09.2014 №1665-VII “Про ратифікацію Фінансової угоди (Проект “Завершення будівництва метрополітену у м. Дніпропетровську”) між Україною та Європейським інвестиційним банком”;

прийнято Закон України від 02.09.2014 №1667-VII “Про ратифікацію

Гарантійної угоди (Проект “Бескидський залізничний тунель” (Будівництво Бескидського тунелю) між Україною та Європейським інвестиційним банком”;

прийнято Закон України від 07.10.2014 № 1690-VII “ Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення оподаткування інвестиційної діяльності”. Метою Закону є сприяння підвищенню зацікавленості приватного бізнесу у здійсненні інвестицій у видобуток корисних копалин України внаслідок удосконалення порядку оподаткування за угодами про розподіл продукції. Це стимулюватиме збільшення видобутку належних Україні корисних копалин (насамперед – природного газу) та підвищення рівня економічної незалежності держави;

прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 314 “Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки заходів з енергозбереження через механізм здешевлення кредитів” з метою проведення конкурсного відбору енергоефективних проектів у прозорому правовому полі відповідно до чинного законодавства;

прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 30.10.2014 № 585 “Про внесення змін до Порядку проведення конкурсу з визначення приватного партнера для здійснення державно-приватного партнерства щодо об’єктів державної, комунальної власності та об’єктів, які належать Автономній Республіці Крим, і Порядку проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства”. Зазначеною постановою передбачено: скасувати необхідність погодження з Мінекономрозвитку висновків аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства щодо об’єктів комунальної власності (погодження Мінекономрозвитку зазначених висновків пропонується визначити необхідним лише у випадках, коли об’єктом державно-приватного партнерства є об’єкти державної власності або для здійснення такого партнерства передбачається отримання державної підтримки); скасувати необхідність погодження з Мінекономрозвитку проектів договорів про партнерство, підготовлених органом управління за результатами проведення конкурсу; скоротити перелік документів (з 3 до 1), які необхідно додавати приватному партнеру до пропозиції щодо здійснення державно-приватного партнерства (додається лише техніко-економічне обґрунтування); передбачати в умовах конкурсу, зокрема, можливість компенсації витрат на проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства та/або витрат на розроблення (виготовлення) землепорядної документації та її експертизи, та інших витрати з підготовки до конкурсу, оскільки така компенсація передбачена Законом.

– забезпечення підвищення прозорості при здійсненні державних закупівель:

прийнято Закон України від 10.04.2014 № 1197-VII “Про здійснення державних закупівель”, який передбачає наступні зміни:

скорочується перелік випадків, на які не поширюється дія Закону (з 44 до 10 випадків);

поняття замовників розкривається згідно з принципами Директив ЄС;

скорочується перелік підстав для застосування неконкурентної процедури;

скасовується необхідність розміщення інформації в державному офіційному друкованому виданні з питань державних закупівель та у міжнародному інформаційному виданні з питань державних закупівель. При цьому обов’язковим

залишається вимога щодо оприлюднення цієї інформації на веб-порталі;

передбачається оприлюднення річних планів на веб-порталі Уповноваженого органу без зобов'язання їх направлення Мінекономрозвитку;

надається можливість замовникам застосовувати електронні засоби під час застосування процедур закупівель, визначених статтею 12 Закону.

Крім того, у Законі враховано пропозиції щодо доповнення умов застосування переговорної процедури стосовно закупівлі юридичних послуг, недопущення до участі у торгах юридичних осіб, що зареєстровані в офшорних зонах, та щодо скорочення строків проведення процедур закупівлі.

– забезпечення підвищення фінансової дисципліни та можливостей громадського контролю:

ухвалено Закон України від 11.03.2014 №870-VII “Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення гласності та прозорості у діяльності фондів загальнообов’язкового державного соціального страхування”, яким передбачено зобов’язати Фонд соціального страхування на випадок безробіття, Фонд соціального страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності і Фонд соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання оформлювати рішення своїх правлінь у вигляді постанов та протягом 5-ти робочих днів після прийняття оприлюднювати їх на офіційних сторінках відповідних фондів;

ухвалено Закон України від 03.07.2014 №1571-VII “Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення розрахунків у паливно-енергетичному комплексі”, виконання якого дозволить застосовувати правові механізми для погашення підприємствами паливно-енергетичного комплексу заборгованості, що утворилась внаслідок несплати споживачами за енергоносії. Це, у свою чергу, забезпечить стабільну роботу стратегічних підприємств енергетичної галузі та дозволить запобігти “штучному” банкрутству цих підприємств;

прийнято Закон України від 04.07.2014 №1586-VII “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи”, згідно з яким передбачено: встановлення відповідальності банків за маніпулювання на грошово-кредитному ринку; встановлення вимоги щодо затвердження системно важливими банками плану відновлення діяльності банку; встановлення вимоги до власників істотної участі надавати фінансову допомогу проблемному банку та відповідальності за її ненадання; встановлення відповідальності керівників банку, контролерів та інших власників істотної участі у банку у разі, якщо їх дії чи бездіяльність призвели до понесення банком збитків та/або завдання шкоди інтересам вкладників та інших кредиторів банку, віднесеного до категорії неплатоспроможних; уточнення та розширення критеріїв, за якими Національний банк України зобов’язаний прийняти рішення про віднесення банку до категорії проблемного чи неплатоспроможного; надання Національному банку України права на застосування заходів впливу до банків чи власників істотної участі у банку у разі застосування до них санкцій іноземними державами/міжнародними організаціями;

постановою від 25.06.2014 №214 Кабінет Міністрів України затвердив окремі заходи щодо забезпечення фінансового контролю за діяльністю суб’єктів господарювання державного сектору економіки, а саме: порядок проведення Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами державного

фінансового аудиту окремих господарських операцій (який визначає механізм проведення Держфінінспекцією, її територіальними органами державного фінансового аудиту окремих господарських операцій, що здійснюються суб'єктами господарювання. Основним завданням операційного аудиту є сприяння забезпеченню суб'єктами господарювання законного та ефективного використання державних чи комунальних коштів та/або майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку та складення фінансової звітності); перелік суб'єктів господарювання, щодо яких проводиться державний фінансовий аудит окремих господарських операцій;

прийнято Закон України 14.10.2014 № 1702-VII “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення”. Законом передбачено удосконалення національного законодавства у сфері фінансового моніторингу за такими напрямками:

запровадження національної оцінки ризиків системи фінансового моніторингу та удосконалення ризик-орієнтовного підходу;

виокремлення заходів щодо боротьби із фінансування розповсюдження зброї масового знищення;

зміни до підходу щодо визначення предикатних злочинів (включення податкових злочинів до предикатних);

вдосконалення законодавчих аспектів, які впливають на якість розслідування злочинів з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;

зміни до Кримінального процесуального кодексу України (щодо підслідності злочинів з легалізації);

здійснення фінансового моніторингу щодо національних публічних діячів та посадових осіб міжнародних організацій.

– посилення захисту інтересів споживачів на соціально важливих ринках:

прийнято Закон України від 10.04.2014 №1198-VII “ Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення розрахунків за енергоносії”, розроблений з метою створення сприятливих умов для збалансованого розвитку ринку житлово-комунальних послуг, унормування відносин виконавців та споживачів, підвищення якості послуг та ефективності механізму формування та встановлення тарифів на їх надання, сприяння ефективному використанню енергоресурсів, зниженню енергоємності виробництва, зменшенню тіньових схем в енергопостачанні;

прийнято Закон України від 01.07.2014 №1561-VII “Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо спеціальних засобів індивідуального захисту та лікарських засобів”, метою якого є здешевлення ввезення на митну територію України спеціальних засобів індивідуального захисту лікарських засобів під час проведення антитерористичної операції шляхом звільнення від оподаткування таких операцій;

прийнято Закон України від 22.07.2014 №1607-VII “Про внесення змін до статті 4 Закону України “Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності””, яким передбачається спростити процедуру передачі нерухомого майна державної власності у комунальну власність для розміщення дошкільних навчальних закладів. Зокрема передбачається, що безоплатна передача нерухомого майна для розміщення дошкільних навчальних закладів з державної у комунальну власність здійснюватиметься за рішенням органів, уповноважених

управляти державним майном (за погодженням з Мінфіном, Фондом державного майна та Мінекономрозвитку), за умови взяття зобов'язання органами місцевого самоврядування використовувати його за цільовим призначенням та не відчужувати у приватну власність;

прийнято постанову Верховної Ради України від 23.07.2014 №1610-VII “Про утворення Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань перевірки дотримання законодавства у сфері державного регулювання природних монополій та суміжних ринків щодо енерго-, газо-, тепло- та водопостачання”, яка дозволить посилити контроль за дотриманням законодавства у зазначеній сфері;

прийнято Закон України від 02.09.2014 № 1663-VII “Про внесення змін до статті 7 Закону України “Про благодійну діяльність та благодійні організації””, який дасть можливість збільшити обсяги надходжень на фінансування національної оборони держави за рахунок запровадження акцій з публічного збору благодійних пожертв юридичних і фізичних осіб для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування Збройних Сил України;

прийнято Закон України від 02.09.2014 № 1668-VII “Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо деяких питань оподаткування благодійної допомоги”, метою якого є створення сприятливих умов для здійснення благодійної діяльності, спрямованої на вирішення питань забезпечення потреб учасників антитерористичної операції, зокрема у спеціальних засобах індивідуального захисту (касках, бронежилетах, виготовлених відповідно до військових стандартів), технічних засобах спостереження, лікарських засобах, засобах особистої гігієни, продуктах харчування, предметах речового забезпечення, а також потреб у лікуванні, технічних та інших засобах реабілітації, виробих медичного призначення, послугах медичної реабілітації, санаторно-курортного оздоровлення;

– боротьба з корупцією:

прийнято Закон України від 13.05.2014 №1261-VII “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України”. Закон розроблено та прийнято на виконання Плану заходів з реалізації рекомендацій, які містяться у другій оцінці ЄК прогресу України у виконанні I-ї (законодавчої) фази Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму, а також у зв'язку з необхідністю виконання рекомендації європейських експертів щодо забезпечення спеціальної конфіскації по предикатних злочинах. Цим Законом встановлюється адміністративну відповідальність за подання в деклараціях про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру недостовірних відомостей. Відповідно до закону, органи доходів і зборів, а також органи управління Військової служби правопорядку у Збройних силах України позбавляються повноважень щодо складання протоколів у справах про правопорушення;

прийнято Закон України від 16.09.2014 № 1682-VII “Про очищення влади”. Закон визначає правові та організаційні засади проведення процедури очищення влади від осіб, визначених цим Законом, з метою утвердження в суспільстві верховенства права, законності, підвищення ефективності боротьби з корупцією. Метою цього Закону є відновлення довіри до влади та створення умов для побудови нової системи органів влади у відповідності до європейських стандартів;

прийнято Закон України від 14.10.2014 № 1699-VII “Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки”. Метою цього Закону України є визначення комплексу першочергових заходів, спрямованих на зменшення рівня корупції в Україні та формування базису для подальших антикорупційних реформ.

Законом передбачається: схвалити Антикорупційну стратегію; визначити порядок та суб’єктів здійснення моніторингу, координації її імплементації, а також критерії оцінювання її виконання; доручити Уряду протягом трьох місяців затвердити державну програму у якій визначити конкретні заходи, строки їх виконання та відповідальні органи. Успішна реалізація Антикорупційної стратегії дасть змогу знизити рівень корупції в Україні, підвищити рівень довіри населення до влади, збільшити рівень іноземних інвестицій в економіку держави, а також створити основу для подальшої антикорупційної реформи;

прийнято Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII “Про запобігання корупції”. Метою Закону є комплексне реформування системи запобігання корупції у відповідності до міжнародних стандартів та успішних практик іноземних держав;

– *переформування системи органів влади:*

постановою від 30.04.2014 № 252 “Про Державну регуляторну службу України” Кабінет Міністрів утворив Державну регуляторну службу як центральний орган виконавчої влади, на який покладено повноваження та функції з питань реалізації державної регуляторної політики, державної політики у сфері ліцензування, дозвільної системи, нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. Повноваження і функції з питань розвитку малого та середнього підприємництва покладено на Мінекономрозвитку. При цьому Державну службу України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва було ліквідовано;

постановою від 21.05.2014 № 160 “Про утворення Державної фіскальної служби” Кабінет Міністрів утворив Державну фіскальну службу як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України, реорганізувавши Міністерство доходів і зборів шляхом перетворення;

Законом України від 14.10.2014 № 1698-VII “Про Національне антикорупційне бюро України” визначені правові основи організації та діяльності Національного антикорупційного бюро України як державного правоохоронного органа, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових. Завданням Національного бюро, згідно з цим Законом, є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці.

Боротьба з тіньовою економічною діяльністю

З метою посилення боротьби з тіньовою економічною діяльністю, корупційними проявами у 2014 році органами виконавчої влади здійснювалися наступні заходи.

Протягом 2014 року Держфінінспекція України¹⁰ та її територіальні органи забезпечили відшкодування втрат фінансових і матеріальних ресурсів держави на суму понад 990 млн. грн. Зокрема, завдяки заходам, вжитим державними фінансовими інспекторами, до бюджетів, бюджетних установ і організацій та підприємств надійшло майже 253 млн. грн. Забезпечено відшкодування і поновлення незаконних, нецільових витрат та недостач ресурсів на загальну суму більше 737,3 млн. гривень.

Загалом упродовж 2014 року фахівці Держфінінспекції виявили порушення майже на 5,5 тис. установ, організацій та підприємств, де проводились контрольні заходи.

Довідково. Протягом 2013 року Держфінінспекція України та її територіальні органи забезпечили відшкодування втрат фінансових і матеріальних ресурсів держави на суму майже 1,5 млрд. гривень.

За результатами аналізу державних закупівель (без виходу на об'єкт контролю шляхом запиту документів) протягом 2014 року територіальні органи Держфінінспекції України попередили зайвих витрат державних коштів у сфері держзакупівель на загальну суму майже 2,2 млрд. гривень.

Через виявлені фінансові порушення було скасовано конкурсні торги на загальну суму понад 1,6 млрд. грн. Укладених договорів розірвано на загальну суму майже 546 млн. гривень.

Найзначніші результати роботи із попередження зайвих витрат під час держзакупівель мають держфінінспекції у Львівській області (498,1 млн. грн, або 24,6% втрат державних коштів від загальної суми по Україні), Луганській (404,7 млн. грн, або 19,9%), Одеській (161,7 млн. грн, або 8%), Житомирській (158,7 млн. грн, або 7,8%) областях.

Довідково. За результатами аналізу державних закупівель і позапланових перевірок державних закупівель 2013 року територіальні органи Держфінінспекції України попередили зайві витрати на закупівлю товарів, робіт та послуг за державні кошти на суму майже 1,9 млрд. грн. Зокрема, за рахунок відміни конкурсних торгів – на суму понад 723 млн. грн. та шляхом розірвання укладених договорів – на суму більш як 1,1 млрд. гривень.

Упродовж 2014 року за недотримання фінансової дисципліни із займаних посад звільнено майже 600 посадових осіб підприємств, установ та організацій, фінансово-господарську діяльність яких перевіряли Держфінінспекція України та її територіальні органи.

За недотримання законодавства до адміністративної відповідальності притягнуто понад 15,4 тис. посадових осіб. Загальна сума накладених адміністративних штрафів становить 4,1 млн гривень.

Окрім того, більше 1 тис. посадових осіб притягнуто до матеріальної

¹⁰ Джерело: офіційний сайт Державної фінансової інспекції України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua>

відповідальності.

За результатами контрольних заходів керівники центральних і місцевих органів влади, підприємств, установ та організацій прийняли майже 5,1 тис. управлінських рішень.

Упродовж 2014 року завдяки заходам, вжитим Держфінінспекцією України та її територіальними органами, забезпечено відшкодування втрат фінансових ресурсів, пов'язаних із незаконною виплатою заробітної плати, на загальну суму 49,2 млн. гривень.

Зайву виплату зарплати, різного роду надбавок і доплат фінінспектори виявили на більше, ніж 2,7 тис. перевірених установ, організацій та підприємств на загальну суму майже 148 млн. грн. Із них – 97 млн. грн. становлять кошти державного та місцевих бюджетів.

Виявлено також непоодинокі випадки нарахування працівникам зарплати, розмір якої менший від установленого мінімального рівня. На постійному контролі у Держфінінспекції перебуває й питання своєчасності виплати працівникам зарплати. Від початку року в 37 установах та підприємствах виявлено випадки несвоєчасної виплати заробітної плати на загальну суму 164,6 млн. гривень.

У 2014 році **Державною фіскальною службою України**¹¹ та її територіальними органами було вжито комплекс заходів із детінізації економіки.

Проведено активну роботу щодо виявлення суб'єктів мінімізації податкових зобов'язань, які формували фіктивний податковий кредит та надавали його платникам податків реального сектору економіки. Так, у 2014 році органами ДФС проведено 5,1 тис. планових документальних перевірок суб'єктів господарювання, що відповідає показнику попереднього року.

Результативність таких перевірок у 6 разів вища за результативність позапланових перевірок (949 тис. грн. проти 150 тис. грн. донарахувань на 1 перевірку).

В умовах скорочення кількості перевірок суми узгоджених донарахувань зросли, а саме донараховано узгоджених податкових зобов'язань – 8 млрд. грн., що на 0,8 млрд. грн. більше, ніж у 2013 році. Із донарахованих сум до бюджету надійшло 3,3 млрд. гривень.

Зменшено від'ємне значення об'єкта оподаткування податком на прибуток на 3,9 млрд. грн., що упередило несплату податку у подальшому на 0,7 млрд. гривень. Упереджено суми ПДВ, заявлені до відшкодування, в обсязі 0,4 млрд. гривень. Зменшено залишки від'ємного значення ПДВ, який після бюджетного відшкодування включається до складу податкового кредиту наступного періоду, на 0,5 млрд. гривень.

У 2014 році здійснювались контрольні-перевірочні заходи з питань, пов'язаних з правильністю утримання та перерахування до бюджету податку на доходи фізичних осіб при виплаті заробітної плати та інших доходів. Перевірками було охоплено близько 10 тис. суб'єктів господарювання (фізичних та юридичних осіб). Порушення встановлено у 59% перевірених. До бюджету донараховано близько 512 млн. грн. податку на доходи фізичних осіб з урахуванням штрафних санкцій та пені, що на 15% більше порівняно з 2013 роком.

¹¹ Джерело: офіційний сайт Державної фіскальної служби України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/166710.html>

За звітний період виявлено понад 107 тис. найманих осіб, праця яких використовувалась роботодавцем без укладання трудових угод, та яким виплачувалась заробітна плата без сплати належних сум податку на доходи фізичних осіб та єдиного внеску.

До державної реєстрації залучено понад 36 тис. громадян, які здійснювали підприємницьку діяльність без державної реєстрації. До бюджету додатково сплачено близько 16 млн. грн. податків.

Протягом 2014 року до митного оформлення товарів було подано понад 96,8 тис. преференційних сертифікатів походження (на 38,0 тис. сертифікатів менше, ніж за попередній рік). За результатами перевірки митними органами виявлено 556 недійсних преференційних сертифікатів про походження товару (на 827 сертифікатів менше, ніж у 2013 році).

У 2014 році додаткові надходження від контролю за правильністю декларування країни походження товару склали 84,0 млн. грн., що на 15,9 млн. грн. більше, ніж за 2013 рік.

Також протягом 2014 року органами ДФС за запитами митних адміністрацій зарубіжних країн перевірено 336 сертифікатів про походження товару з України. За запитами митних органів країн ЄС перевірено 148 сертифікатів про походження товару з України (форми А), виданих торгово-промисловими палатами в Україні на умовах Генеральної системи преференцій на товари українського походження, що експортувались до країн ЄС. За результатами здійснених перевірок достовірність 142 сертифікатів форми А підтверджено, анульовано – 2, визнано недійсними 4 сертифікати.

У 2014 році **Державною службою фінансового моніторингу України**¹² особлива увага приділялась наступним напрямкам фінансових розслідувань:

фінансових операцій, проведених за участю колишнього Президента України Януковича В.Ф., його близькими та посадовцями колишнього Уряду, органів влади, місцевого самоврядування;

фактів протиправної діяльності “конвертаційних” центрів та підприємств з ознаками фіктивності, задіяних у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом;

фінансових операцій, пов’язаних із фінансуванням тероризму та сепаратизму;

фінансових операцій, пов’язаних з цінними паперами та борговими зобов’язаннями;

фінансових операцій, пов’язаних із розкраданням/привласненням бюджетних коштів та інших державних активів;

фінансових операцій, пов’язаних з купівлею-продажем дорогоцінних металів;

фінансових операцій, пов’язаних з шахрайством у сфері страхової діяльності;

фінансових операцій, пов’язаних із незаконним виведенням грошових коштів за кордон;

фінансових операцій в інвестиційній сфері.

У рамках збирання, оброблення та аналізу інформації про фінансові операції, що може бути пов’язана з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму з метою подальшого передавання

¹² Джерело: офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2015/20150223/zvit_2014.pdf

такої інформації до правоохоронних та розвідувальних органів Держфінмоніторингом протягом 2014 року підготовлено 774 узагальнених та додаткових узагальнених матеріалів (з них 476 узагальнених та 298 додаткових узагальнених матеріалів), які направлено до:

Генеральної прокуратури України – 88 узагальнених матеріалів та 187 додаткових узагальнених матеріалів;

Міністерства внутрішніх справ України – 180 узагальнених матеріалів та 55 додаткових узагальнених матеріалів;

Державної фіскальної служби України – 102 узагальнені матеріали та 40 додаткових узагальнених матеріалів;

Служби безпеки України – 106 узагальнених матеріалів та 16 додаткових узагальнених матеріалів.

У зазначених матеріалах сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язані: з легалізацією коштів – становить 267,4 млрд. грн.; з учиненням іншого злочину, визначеного Кримінальним кодексом України, – становить 52,6 млрд. гривень.